

Pekka Isaksson & Jouko Jokisalo (1998): *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa*. Helsinki, Hakapaino, 271 s.

Rasismia käsittelevä tutkimuskirjallisuus on lisääntynyt 1990-luvulla ilahduttavasti. Muutama vuosi sitten Vastapaino käänsi Robert Milesin tärkeän teoksen, jossa sivutaan rasismien historiaa, käsitettä ja esiintymismuotoja. Eurooppalaisessa kontekstissa rasismilla on ollut historiallisesti tärkeä rooli yhteiskunnallisesti ja poliittisesti, kuten 1900-luku on selvästi osoittanut. Kun nationalismi ja etnisiä vähemmistöjä koskeva syrjintä on viime aikoina noussut uudelleen esille, näyttää siltä, että rasismien aave ei ole vielä kukaan jättänyt Eurooppaa. Lisäksi monet Venäjä-tutkijat ovat esittäneet huolestuttavia arvioita kiihkonationalismin noususta, johon on yhdistynyt selvä rasistinen asenne Venäjällä asuvia vähemmistöjä kohtaan. Nykymaailman näkökulmasta unohdetaan usein, että rasismi on langettanut synkän varjon eurooppalaiseen historiankirjoitukseen. Yhtä pitkä on ollut myös rasismia vastustavien puheenvuorojen historia, jota Sven Lindqvistin toimittama kokoelma rasismien vastustajien esittämistä kirjoituksista valottaa. Yleisemmän näkökulman rasismien aatehistoriaan tarjoaa oululaisten aatehistorioitsijoiden, Pekka Isakssonin ja Jouko Jokisalon, laatima mielenkiintoinen kokonaisuus rasismista.

Isakssonin ja Jokisalon tutkimuksen ilmestyminen osuu tärkeään ajankohtaan ja kehystää rasismien yleistä kehitystä länsimaissa. Tutkimus alkaa antiikin ajoista päättyen viimeaikaista kehitystä koskeviin pohdintoihin. Tekijät selvittävät suhteellisen yksityiskohtaisesti, millaisia virtauksia rasismilla on ollut lähinnä eurooppalaisessa aatehistoriassa ja osin myös Pohjois-Amerikassa. Tekijät mainitsevat kirjansa alussa, että vain länsimaisessa kulttuurissa rasismi on saanut yhteiskunnallisesti merkittävät mittasuhteet, olipa sitten kyse antisemitismin moninaisesta perinteestä Euroopassa, kallonmittauksen tieteestä tai toisen maailmansodan aikana esitetyistä rotuopeista, joilla perusteltiin arjalaisen rodun ylemmyyttä. Kirjan perusteella rasismilla on ollut oma pysyvä asemansa länsimaisessa kulttuurissa ja kaikki merkit näyttävät siihen suuntaan, että asia on tulossa jälleen ajankohtaiseksi myös tieteellisessä tutkimuksessa. Erityisesti psykometriikan ja psykologian puolella rasismi on nostamassa uudelleen päätään. Lisäksi tieteellinen rasismi ja puhe biologisten ominaisuuksien merkityksestä on muutenkin ollut nousukurssissa. Suuntauksessa on mukana tunnettuja psykologeja Yhdysvalloista ja Englannista. Tekijät määrittävät rodun ja rasismien suhteita seuraavasti: ”Sosiaalisena konstruktiona rotu on voinut helposti mukautua valta- ja alistussuhteiden dynamiikkaan ja intellektuaalisiin virtauksiin niin, että sillä on voitu menestyksellisesti kuvata ja luoda sosiaalisia eroja erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa ja erilaisia tarpeita varten. Sen ansiosta rasismi on säilynyt elinvoimaisena ja muuntumiskykyisenä siihen pisteeseen asti, että sekin on voinut hylätä rotukäsittelen.” (s. 13)

Teoksen johdanto-osuudessa todetaan, ettei kirja millään muotoa ole kattava esitys rasismien aatehistoriasta, sillä yleisesitys vaatisi monipuolisen tekijäryhmän, jossa luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden edustajilla olisi oma panoksensa. Kirjaan on kuitenkin onnistuttu mahdollistamaan suhteellisen laaja historiallinen näköala rasismien maamerkkeihin. Tekijät esittelevät suuren määrän kirjallista aineistoa ja tuovat esille myös yllättäviä yksityiskohtia, kuten eräiden tunnettujen filosofien yhteydet

rotuoppeihin. Rasismia voi edelleen pitää sellaisenaan suhteellisen tuoreena yhteiskunnallisena ja historiallisena ilmiönä. Syntyajankohta voidaan tekijöiden mukaan paikantaa vuoteen 1492, jolloin Kolumbus purjehti länteen löytääkseen meritien Intiaan. Samana vuonna juutalaiset karkotettiin Espanjasta. Sen jälkeen rasismilla on ollut suhteellisen monimuotoinen historia Euroopassa ja ilmiö on yhdistynyt vaihtelevalla tavalla poliittis-yhteiskunnallisiin aatevirtauksiin, murrosvaiheisiin ja luonnontieteiden kehitykseen. Kirja käsittelee siten sisällöltään moni-ilmeistä diskurssia, joka on historiallisesti muovautunut länsimaisessa kulttuurissa, joskin tekijöiden näkökulma rajauksineen on nimenomaan rasismien yleisessä aatehistoriassa ilmiön historiallisten reunaehtojujien jäädessä vähemmälle.

Tekijöiden valintana sisällön osalta on ollut rakentaa pitkä historiallinen näkökulma, joka käsittelee antiikkia, keskiaikaa, uutta aikaa ja erityisesti 1800- ja 1900-luvun kehitystä. Täten kirja on tiivis tietopaketti rasismien keskeisistä teoksista ja erilaisten rotuopillisten ajattelutapojen sisällöstä. Lisäksi kirjassa kerrotaan aivan viimeisimmistä rasismitutkimuksista, joissa varoitellaan ilmiön laajenemisesta. Kirja sisältää monia värikkäitä esimerkkejä, jotka paljastavat sen, miten suomalaisia ja saamelaisia on kuvattu rotuopillisissa luokituksissa, miten tunnetut filosofit ovat määritelleet rotujen eroja ja millaisia argumentteja rasistisessa ajattelussa on esiintynyt rotujen hierarkiasta. Tässä suhteessa kirja kokoaa eri lähteistä aineistoa ja tuo esille runsaasti tietoa, mitä ei ole käsittäkseni ollut aiemmin saatavilla. Esimerkiksi tieteellisen rasismien vaiheet tuovat esille sen, että Suomessakin on ollut kiinnostusta tieteellistä kallonmittausta kohtaan 1900-luvun alkupuolella.

Isakssonin ja Jokisalon tutkimuksen periaatteellinen idea on kuvata rasistisen diskurssin kehitystä ja muotoja Euroopassa. Siksi onkin tärkeä huomata, että ensimmäiset varsinaiset rotuopit syntyivät 1700-luvulla brittiläisten ja ranskalaisten valistusfilosofien ja luonnontieteilijöiden kirjoituksissa. Isaksson ja Jokisalo näkevät valistuksen, tosin varauksellisesti, rasismien taustalla. Perusteena on kaksi seikkaa: yhtäältä ensimmäisten rotuopillisten näkemysten muotoilu ja toisaalta myös se, että juuri valistuksen ajalla eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten kansojen välille vakiintui taloudellinen ja sosiaalinen epätasa-arvo. Ensimmäisissä rotuopillisissa hahmotuksissa, kuten Linnén, Blumenbachin tai Kantin luokituksissa, jaettiin maailman rodut hierarkkiseen järjestykseen. Tärkeää oli se, että eurooppalaiselle valkoiselle rodulle varattiin muita moraalisesti ja laadullisesti korkeampi asema, mikä on säilynyt sen jälkeen myös rotuopillisissa ideologioissa. Tekijöiden mukaan rotujen välisiä eroja selitettiin 1700-luvulla ilmestyneissä teoksissa maantieteellisillä ja ilmastollisilla eroilla ja paljon huomiota sai osakseen erityisesti kallon muoto. Eurooppalainen rotu nähtiin ihmiskunnan valiona, eräänlaisena ideaalina, joihin muita rotuja rinnastettiin.

Merkittävää muutosta rotuajatteluun merkitsi de Gobineau'n laaja teos rodun maailmanhistoriallisesta roolista, joka ilmestyi 1800-luvun puolivälissä. De Gobineau'n merkitys tiivistyy nimenomaan siihen, että hän sovelsi ensimmäisen kerran rotuajattelua sivilisaation kehitykseen. Isaksson ja Jokisalo mainitsevat, että vaikka de Gobineau'n ajatuksissa ei ollut sellaisenaan mitään uutta, niihin tunnetaan edelleenkin suurta mielenkiintoa Euroopassa. De Gobineau'n mukaan päärotuja oli kolme. Mustat, keltaiset ja valkoiset, joilla oli hierarkkisesti selvästi eriarvoinen asemansa. Suomalaisia de Gobineau kunnioitti ilmaisulla ”pohjoisen neekerit” ja piti suomalaisia tummanruskeina, vinosilmäisinä ja epämuodostuneena rotuna. Samalla de Gobineau yhdisti ajatteluunsa myös luokkateoreettisen hahmotuksen siitä, että yhteiskunta rakentui eriarvoisista roduista ja tästä syystä luokkien asema oli perusteltavissa biologisten ominaisuuksien kautta. Näkemyksellä oli sellaisenaan tärkeä vaikutus

esimerkiksi Tainen, Wagnerin tai Nietzschen ajatteluun Euroopassa 1800-luvun lopulla.

1800-luvun kuluessa rotuajattelu ja rasistinen tarkastelu laajeni tieteelliseen tutkimukseen. Syntyi uusi oppiala, fyysinen antropologia, joka esimerkiksi perusteli kalloindeksin avulla rotujen välisiä eroja. Kallonmittaajat järjestivät eri rodut hierarkkiseen järjestykseen ja huipulla komeili valkoisen rodun kaunismuotoinen kallo. Tämän perinteen vaikutus ulottui aina Suomeen saakka. Suuntauksen toi maahan anatomi Viljo Kajava, joka näki tärkeäksi kallonmittausten laajentamisen eri väestö- ja ikäryhmiin Suomessa ja Virossa. Toisen maailmansodan aikana Saksassa suoritettiin laajoja tutkimuksia kallonmittauksessa. Fyysisen antropologian ja kalloindeksin määrittelyn suurena ideana oli nähdä kallon koon ja henkisten ominaisuuksien välillä selvä suhde. Ensimmäinen ”tieteellinen rasisti”, anatomi Robert Knox, määrittelikin, tekijöiden mukaan, rodun määrääväksi tekijäksi ihmisten välisten erojen selittämisessä. Rasismi-käsitteen toi ensimmäistä kertaa esille sosiologi ja seksologi Magnus Hirschfeld, joka käytti sitä rotuideologioiden yhteydessä.

Isaksson ja Jokisalo kieltävät sen, että Darwinin ajattelu voitaisiin nähdä muodossa tai toisessa rasistisessa valossa. Hänen evoluutioajattelunsa peruspyrkimys oli toisaalla, eikä rodulla ollut siinä yhteiskunnallista ja poliittista merkitystä. Sen sijaan sosiaalidarvinismissa käytettiin Darwinin ajattelua ikään kuin tieteellisyyden takeena. Siirtomaaimperialismin kaudella rotuajattelu ja rasistinen ideologia nousi kukoistukseen ja perusteli siirtomaiden alistamista välttämättömänä asiana. Rotuajattelu oli hallitseva ajattelutapa niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Tästä ei ollut enää pitkäkkään askelta kansallissosialistisen Saksan tapahtumiin, so. teollisen ihmistuhon syntyyn. Kansallissosialismia voi pitää rotuopillisen ajattelun monien ristiriitaisten aineiden päätepisteenä, kuten jo Georg Lukácsin klassinen näkemys kuului. Isaksson ja Jokisalo korostavat kuitenkin, että kansallissosialismissa juutalaistuholla oli irrationaalisen puolensa lisäksi myös selvä rationaalinen selityksensä. Väestöryhmien tuhoamisella pyrittiin köyhyyden poistamiseen ja sosiaalisten ongelmien ratkaisuun Itä-Euroopassa.

Kokonaisuutena Isakssonin ja Jokisalon teos on sujuvasti ja jäntevästi kirjoitettu. Kirjassa on runsaasti sellaista aineistoa, jota sosiaalitieteissä ei juuri ole käsitelty, kuten rodun merkitys 1800-luvun amerikkalaisessa sosiologiassa, ranskalaisessa joukkopsykologiassa tai viimeaikaisessa psykologiassa. Tekijät ovat kuitenkin jättäneet, ehkä laajempaa lukijakuntaa tavoitellakseen, osan lähdeviitteistä pois. Myöskään lähdeluettelossa ei ole tietoja kaikista lainauksista, mikä jättää lukijan miettimään lähdeaineiston alkuperää. Tämä vähentää kirjan akateemisuutta, mutta helpottaa sisällönomaksumista. Perusteellisena johdatuksena rasismin aatehistoriaan kirja tarjoaa virikkeitä kaikille aiheesta kiinnostuneille. Rotu ja rasismi eivät ole kadonneet minnekään edes myöhäismodernista yhteiskunnasta tai EU:sta.

PEKKA KUUSELA